

Refranys amb Història

Josep Villarrubia Juan

Editorial Frutos del Tiempo - Elx

Refranys amb Història

Índex de contes

Índex de refranys

7	Quedar-se a la lluna de València	Quedar-se a la lluna de València	7,8 i 10
11	Qui li posarà el cascavell al gat ?	Posar el cascavell al gat	14 i 16
		Donat gat per llebre	14 i 16
		Eixir amb la cua entre cames	16
17	A la tercera va la vençuda	A la tercera va la vençuda	17,18 i 22
23	Donar carabassa	Donar carabassa	23,24,26 i 28
		Anar de capa caiguda	26 i 28
		Quedar-se per a vestir sants	26 i 28
29	Anar de gorra	Anar de gorra	29 i 32
		Anar de vint-i-un botó	30 i 32
33	Hi ha moros a la costa	Hi ha moros a la costa	33,34 i 36
37	A gos flac tot són puces	A gos flac tot són puces	37,38 i 42
		Ser de l'any de la picor	38 i 42
		Ser del temps de Maria Castanya	41 i 42
43	A tant per cap - A tant per barba	L'hàbit no fa el monjo	43 i 48
		Ser de la mànega ampla	46 i 48
		A tant per cap	43,46 i 48
		A tant per barba	43,46 i 48
49	Qui no et conega que et compre	Qui no et conega que et compre	49,52 i 54
55	Propostes didàctiques i de lleure		55

" Quedar-se a la lluna de València "

Hola, em diuen Laia. Una vegada els col·legis del meu poble organitzaren un campionat de futbol amb motiu de la Trobada d'Escoles en Valencià que ací s'anava a celebrar. La nostra classe es va imposar a les altres del curs i vam ser nomenats equip representant del col·legi en el campionat. La veritat és que jugàvem prou bé i vàrem anar guanyant partits fins arribar a la final. Tot just començar el darrer encontre, Roser, la nostra davantera central i màxima golejadora, que era de les poques xiques que participaven en la competició, es va espatllar el genoll en una mala caiguda i es va haver de retirar. Encara que fou substituïda pel Guillem que també era molt bon jugador va resultar impossible marcar cap gol durant tot el partit i quan érem en el temps de descompte una vaselina de l'equip contrari va sorprendre al nostre porter i per un gol perdérem la final. Mentre ens retiràvem del camp la gent ens donava ànims i ens deia que ho havíem fet molt bé. Però, el que ens cridava més l'atenció era la frase que moltes persones majors ens repetien: "Açò vostre sí que ha sigut **quedar-se a la lluna de València**".

En els vestidors preguntàrem al profe de gimnàstica, que era el nostre entrenador, què voldria dir la gent amb allò de "**quedar-se a la lluna de València**" i ens va aclarir que era com no aconseguir una cosa desitjada o no obtindre una cosa esperada, com quedar-se a les portes del que vols, és a dir... el que ens acabava de passar a nosaltres.

Quan vaig tornar cap a casa li ho vaig contar al meu pare i em va dir que la majoria de les frases fetes tenien un origen històric que normalment resulta curiós i interessant i que podíem cercar l'origen d'aquesta i de moltes altres frases i refranys en els llibres de Joan Amades i en ells trobàrem aquestes versions:

Conta una llegenda que en el grau de València hi havia una platja en forma de mitja lluna i que popularment se la coneixia com la Lluna. Quan el rei En Jaume I va reconquerir la ciutat, els moros fugien cap a la costa i es refugiaven en aquesta platja des d'on anaven embarcant-se en les naus que els portarien cap als regnes àrabs de l'Àfrica. Però, els vaixells dels que disposaven no van ser prou per embarcar-los a tots i molts d'ells quedaren a la platja, esperant el retorn de les naus. I malgrat l'ordre del Rei de respectar als conquerits, alguns cristians fanàtics acabaren amb les seues vides i els morets es quedaren per tant **a la lluna de València**.

Altra llegenda ens parla que les ciutats medievals eren voltades de muralles per millor defendre's i les portes d'aquestes eren tancades cada vespre, per evitar que amb la foscor de la nit els malfactors feren de les seues. A la part de fora de les muralles de València hi havia un hostel anomenat "La Lluna" on havien de fer nit els que arribaven a la ciutat quan els portals eren tancats. I una altra versió diu que d'hostal res, que el que hi havia davant de la porta dels Serrans de la capital del Regne era una plaça en forma de mitja lluna i en ella es quedaven al ras els que esperaven que obrigueren al dia següent. En tots dos casos la gent havia de **"quedar-se a la lluna de València"**.

Però, els hòmens de la mar diuen que la lluna de València és el golf de València o golf de Sant Vicent que precisament té forma de mitja lluna. Antigament els mariners li deien a aquell indret La Lluna on, per cert, es feia difícil la navegació i per tant s'enfonsaven i es quedaven moltes naus **a la lluna de València**.

Refrany: "Quedar-se a la lluna de València"

Significat: No aconseguir un desig, no obtindre una cosa esperada, quedar-se prop d'una meta marcada.

“ Qui li posarà el cascavell al gat ? ”

De sempre els hòmens i els gats, i les rates no s'han pogut ni oldre. Una vegada, prou després del que passara amb el flautista de Hàmelin, les rates estaven molt amoïnades per la forta persecució a què les tenien sotmeses els gats i per la mania que havien pres les persones de parar-los paranys. Decidiren fer un congrés per estudiar la seua greu situació i a ell acudiren els millors especialistes. Els dietistes els explicaren que no havien de deixar-se'n dur pel seu accentuat sentit de l'olfacte i que quan notaren oloreta a formatge pensaren primer que si l'aroma eixia d'un forat rodó de fusta, no havien de ficar-hi el cap en ell, ja que, com sempre ocorria, allò seria una ratera que es dispararia i moririen ofegades. Es va discutir molt sobre aquest tema però, la majoria coincidia que l'atractiu del formatge era superior a les forces de qualsevol rata i que seria impossible deixar d'acostar-se a les rateres, fins i tot hi va haver qui pensava que una de les morts més boniques per una rata era aquesta, sempre que abans de quedar aixafada hi haguera aconseguit menjar-se el tros del deliciós formatge.

Els psicòlegs parlaren de la nefasta influència de certes músiques de flauta que arribaven fins a hipnotitzar-les, deixant-les sense la seua voluntat, pel que era molt fàcil en aquestos casos emportar-se-les cap a un riu, la mar o la piscina municipal on un noranta-vuit per cent que no saben nedar acabaven ofegades. Els estilistes parlaren de canviar la imatge de les rates, afaitar-se els bigots, sobretot les femelles, i de tintar-se el pèl per deixar aquell gris tan repugnant i al que tanta mania li tenia la gent. Intervingueren les rates blanques explicant que encara que elles tenien una pell albina i suau com el cotó en pèl havien de queixar-se de com l'home també les enganyava, donant-los bona cosa de menjar, preparant-los nius

amb calefacció a l'hivern i aire condicionat a l'estiu per a després utilitzar-les per a fer experiments en laboratoris, fer-los passar tota classe de malalties i provar amb elles tot tipus de medicaments. Les més pessimistes arribaren a dir que va ser una llàstima que Noé ficara una parella de rates en la seua arca i que més valia haver deixat d'existir en aquella època llunyana que el malviure que els tocava aguantar ara mateix.

El darrer dia del congrés el dedicaren tot ell a parlar del seu principal enemic, és a dir, del gat. Això sí que era una autèntica plaga. Hi havia gats per tots els llocs i a tota hora. Ja no es podia anar tranquil per cap indret. Era perillós, tant eixir a passejar, com eixir a cercar menjar. Entre el casos més anomenats que es comentaren estava el de la rateta que escombrava l'escaleta i que ja sabeu tots com de mal va acabar. Es va parlar de buscar músiques que embadaliren els gats per poder portar-los fins al riu o de fer gateres de fusta on es ficaria una sardina al fons i quan el gat posara el cap es dispararia un dispositiu i quedaria ofegat. Però, essent elles tan xicotetes com anaven a poder fer tants i tan grans paranys ?. Un executiu xinès va aportar la idea de convèncer als restaurants occidentals per substituir els seus plats de conill per plats amb gat, tenint la seguretat, donat el paregut de grandària i forma, que ningú no se n'adonaria que allò era " **donar gat per llebre** ". Però, va ser una rata, de la que la seua família havia viscut des de feia cinc-cents anys a la Universitat de València, la que amb gran eloqüència féu un discurs on posava de manifest la impossibilitat d'enfrontar-se directament als gats, perquè són molt forts, astuts i més grans que les rates. El millor per tant era evitar-los, estar sempre el més lluny possible d'ells i per açò soles faria falta posar-li un cascavell a cada gat, així en tot moment se sabia on es trobaven, perquè en caminar, faria soroll i es podria fugir de la seua vora. La idea va semblar genial i va despertar un gran entusiasme i quan tots donaven per resolt el problema es

va alçar una rata vella que sempre havia viscut en una alqueria de l'horta de València i va preguntar: " **I qui li ficarà el cascavell al gat...?** ". Les paraules de la vella feren tornar a la realitat als congressistes i compregueren que mai no ho aconseguirien i " **amb la cua entre cames** ", com sempre sol ocórrer als animals quan estan esglaiats, varen anar abandonant el Palau de Congressos amb el pesar que els assumptes amb els gats i amb els hòmens quedaven com abans, és a dir, sense possible solució.

Refrany: " Donar gat per llebre "

Significat: Enganyar aprofitant el paregut de dues coses o casos. Fer veure una cosa per altra.

Refrany: " Posar el cascavell al gat "

Significat: Treure la cara, comprometre's, encarregar-se d'un assumpte difícil.

Refrany: " Eixir amb la cua entre cames "

Significat: Anar-se'n desenganyat, vençut, acabat.

A la tercera va la vençuda

(La llegenda de la Serra Mariola)

Allà per l'any 38 després de Crist, conta la llegenda que Sextus Màrius(Mario Sisè, per als amics), patrici romà de noble i reconeguda dinastia, era posseïdor de les terres de la Contestania i de la serra de la Mariola, on vivia envoltat de riqueses: aigua, arbres espectaculars, plantes aromàtiques i medicinals, i mines de coure, plata i or que la naturalesa havia dipositat a les entranyes d'aquestes contrades. Les fonts brollaven per tot arreu donant vida als hortets i al riu Vinalopó que naixent a Buccarius (l'actual Bocairent), arribava fins a Ilici (l'actual Elx).

Mario era feliç junt a la seua bellíssima filla, anomenada **Mariola**, que tenia per mascota una pantera negra coneguda per la **Pinta** que ell mateix li havia portat de l'Àfrica i que l'acompanyava a qualsevol lloc on anara. Tots el pobladors de la serra estimaven a Màrius que tenia fama de ser un home just, magnànim i poderós i admiraven a Mariola per la seua gentilesa.

Però, l'emperador Cèsar Tiberi tenia enveja i por de la seua puixança i va decidir enfonsar-lo. A la primera li envià treballadors que feren mal les seues feines i així aconseguir afeblir els negocis de Mario Sisé. Però, els obrers dolents se'n adonaren de la bondat dels seu amo i la gentilesa de la seu filla i acabaren treballant de valent i a gust. A la segona va intentar enfrontar-lo amb els governadors de les províncies properes, la Tarraconense i la Cartaginense. Va enviar missatgers que parlaren mal de Màrius i convenceren als veïns que ell els volia atacar. Però tot va ser inútil

ja que els governadors visitats que coneixien de sempre la seua bonhomia no van donar crèdit a les seues paraules.

En assabentar-se Cèsar Tiberi de que els dos primers intents no havien aconseguit afeblir el poder de Mario, va dir - *"A la tercera va la vençuda"*. Com faig amb les línies de l'exercit de Roma, primer vaig enviar, contra ell, treballadors, gent inexperta que serveix de carn de canó. Després vaig enviar diplomàtics, com la segona línia de l'exercit, gent més preparada i millor armada. Però, la tercera línia sempre està formada per els més valents, el més avesats a la lluita, els de més experiència, els que pertanyen a les famílies més distingides, perquè amb ells ha d'arribar la victòria i complir-se la dita que *"A la tercera va la vençuda"*. Aquesta vegada el Màrius se les vorà amb mi. -

I així va ser. El cridà a Roma amb l'excusa de donar-li els honors que li corresponien per la seua dedicació a l'Imperi. Quan el va tindre prop va demanar-li casar-se amb la seua filla Mariola, puix d'aquesta forma acabaria fent-se amb les riqueses del pare. Però, quan Mario li va dir que la seua filla ja era promesa amb un noble contestà va ordenar fer-lo pres, despenyar-lo des de la roca Tarpeia i expropiar-li tots els seus béns, riqueses i terres.

La seua filla Mariola en conèixer la tràgica mort de son pare, embogida de desesperació, va fugir del mas on vivia, junt amb la seua pantera i acabaren refugiant-se a la cova Blanca, prop del mas del Collet, on aviat moririen de fam, enyor i melangia. Diu la llegenda que a vegades, quan bufa el vent, s'escolta cantar a la Mariola i el sigil·lós caminar de la fidel pantera Pinta.

La serra, en honor a tan nobles personatges va rebre el nom de la **Mariola** i quasi vint segles més tard es trobaren en la cova de la Sarsa restes d'ossos d'un felí de gran tamany que estarien demostrant que totes les llegendes tenen sempre en el fons una mica de realitat.

Refrany: "A la tercera va la vençuda"

Significat: Indica que a la tercera vegada que intentem una cosa solem posar el màxim de nostra part i per tant aconseguim el que volem.

"Donar carabassa"

Si fa o no fa, ja fa molts anys que el baró de Ferrabràs tenia una filla que es deia Caterineta. Caterineta era la més bonica de les xiquetes que havien nascut mai en aquella baronia: Cabells rossos, pell rosada i una careta i un cosset que pareixia una nineta de porcellana. Però Caterineta tot el que tenia de boniqueta ho tenia de tonteta. Antipàtica, creguda i amb l'obsessió per tindre sempre raó, va aconseguir que cap xiquet ni xiqueta volguera jugar amb ella. Quan va complir divuit anys, els seus pares començaren a cercar-li nuvis i cap dels xicots de la baronia, que de sobra sabien com era, va voler festejar-la. I com que n'estava soltera i era filla del baró, tots els anys el senyor rector la buscava per anar a vestir els sants de la processó, honor que soles tenien les fadrines que no festejaven. Els pares varen decidir trobar-li nuvi en altres contrades on els xicons no la conegueren. Portaren joves d'arreu del món, tots ells simpàtics, llestos, treballadors i amb fortuna. Però, Caterineta va anar rebutjant-los un per un: "Aquest és massa alt..., aquest és massa baixet..., aquest és massa bru..., aquest és massa ros...". I el rector que tornava un any més a buscar-la per vestir els sants de la processó.

Quins mals tràngols passava el seu pare quan havia de dir als familiars dels pretendents que a la Caterineta no li agradava el seu fill. Un dia va aparèixer Jaumet, qui conreava els horts del baró i li va fer una confidència: *"Sabeu quin costum tenim els maseros quan cal rebutjar un nuvi?. El dia que ve a casa la seua família, quan servim el dinar, posem un plat que tinga carabassa i d'aquesta forma, sense haver de dir paraules, aquells ja saben que el seu xicot no és acceptat, puix "donar carabassa" vol dir no acceptar les pretensions amoroses"*. Quin descans va trobar el baró en

aquell mètode tan diplomàtic de dir que no als pretendents. I en quina mala hora va parlar Jaumet. No tenia prou mans ni bancals per sembrar carabasseres, ja es veia cultivant-ne fins per sota dels llits. I la Caterineta rebutjant xicons. Els cuiners del baró ja no sabien quin plat idear: Carabassa fregida, carabassa torrada, carabassa amb ceba, carabassa amb tomaca, carabassa amb alls, carabassa amb pimentó, sopa de carabassa i si el dia era de molt compromís, a més a més, carabassat, arrop i talladetes o arnadí. I el rector que tornava un any més a buscar-la per vestir els sants de la processó i ella tova i devanida per tindre tan gran honor.

El pare **anava de capa caiguda**, amb el pas dels anys la seua esquena es corbava cap endavant, el capot tocava terra i se'l trepitjava al caminar. Cada vegada li costava més trobar-li pretendents. Ella en obrir els balcons es posava trista quan veia passar joves mares amb els seus xiquets al braç o tantes i tantes parelles que del bracet passejaven amb cara de felicitat. Sempre es feia la promesa d'oblidar el seu orgull i casar-se amb algun dels bons hòmens que els seus pares li buscaven. Però, no hi havia res a fer, després li eixia el geniet i vinga... a "**donar carabassa...**". Anaren passant els anys, els seus pares van faltar i ningú en la baronia se'n recordava de la Caterineta. Un dia mentre es pentinava davant el gran espill de l'habitació, va vore les primeres arrugues al seu rostre, tenia la pell com pansida, els cabells havien perdut la brillantor d'abans i fins i tot se'n podia trobar algun de blanc. Es va quedar espantada i va recordar el que el seu pare li deia: "*Canvia filla meua..., canvia..., pel camí que tu vas és molt fàcil "quedar-se per a vestir sants"*". Varen tocar a la porta i era el rector, que un any més, venia a convidar-la a vestir els sants de la processó.

Refrany: "Donar carabassa".

Significat: No acceptar altra persona com a company amorós o, el que és el mateix, suspendre'l en l'examen de candidat a nuvi. Per extensió s'aplica als suspensos en matèria d'estudis.

Refrany: "Quedar-se per a vestir sants".

Significat: Es diu de les dones fadrines ja entrades en anys i a les quals se'ls veuen poques probabilitats que puguin casar-se.

Refrany: "Anar de capa caiguda".

Significat: Perdre facultats, fer-se vell, anar en decadència. En fer-se vella la gent dobla l'espina cap endavant i la capa toca terra.

" Anar de gorra "

En el terme de Cocentaina, però molt prop d'Alcoi, hi és la Venta del Pilar, un hostel de carretera on a mitjan segle passat va arribar un senyor marqués que es desplaçava de la cort de Madrid fins a Alacant on havia de traure els comptes anuals amb els procuradors dels masos que tenia a la Vila Joiosa i Callosa. El seu seguici el formaven tres carruatges. En el primer viatjaven, mulaters, cotxers i mossos de càrrega. En el segon, folrat de vellut i encoixinat fins les parets i el sostre, viatjava el marqués i la seua esposa. En el tercer viatjaven les serventes i els criats personals de tan noble família. Tots el hòmens del primer i del tercer vehicle anaven uniformats, com era la moda de Madrid per a criats, amb vestits de gala, una mena de levita quasi militar amb pitrera que pareixia imitar l'espina del bacallà, amb tres rengleres de set botons i al cap una aparatosa gorra de plat puix els servents havien de distingir-se, però no podien portar els elegants barrets dels senyors.

Nel·let, l'amo de la Venta del Pilar era un alcoià molt de la broma. En vore la pinta una mica estrofolària dels criats del marqués no va poder evitar un somriure irònic. Per què vestien uns pobres criats amb aquelles gales fofes ? I la pitrera que duien, per què portava tants botons ? Un, dos, tres, quatre, cinc, sis, set per filera i tres fileres fan vint-i-un botó, quasi res...! A Nel·let li va fer molta gràcia l'abundància de botons que per no tindre no tenien ni traus on cordar-se i des d'aquell dia quan veia a algú molt mudat sempre li deia: **"Pareix que vages de vint-i-un botó"**.

Amb l'arribada del marqués tot eren tràfeces en la Venta del Pilar. Calia donar hostalatge a tots els forasters i a cada un segons la seua categoria. Prepararen les habitacions de la planta baixa, les que tenien matalàs de llana, rentamans i eren prop del comú, per als aristòcrates. Els

mulaters dormirien en la pallissa prop dels animals als quals haurien de cuidar i els cotxers i els servents en les cambres del primer pis, proveïdes de catres amb matalàs de borra de perxa i algun que altre de pallocs.

La cuina de l'hostal també anava atrafegada preparant per als marquesos, de primer, una especialitat alcoiana, pastís de carn amb pasta fullada, sucre i canella i de segon, pollastre farcit amb tòfones de Morella. Els criats soparien de la pericana que havia sobrat dels esmorzars dels carreters i bullit amb creïlles, cebes i bajoquetes tendres, això sí, els dos plats ben amerats amb oli d'olives blancaletes.

Al dia següent, de bon matí, el mulaters enganxaren els animals als carruatges i els servents carregaren les valises. Quan el marquès va anar a pagar, Nelet va comptar: "Dos senyors a dos sous i vuit dels que no paguen a un sou, o el que és el mateix; **"Dos senyors i vuit de gorra"**, total dotze sous". El marquès, traient les monedes de la seua bossa, li deia a l'hostaler: "Nelet, Nelet, usted tan socarrón como siempre...".

Refrany: " Anar de vint-i-un botó ".

Significat: Anar molt mudat, vestir amb luxe.

Refrany: " Anar de gorra ".

Significat: Anar debades als llocs. Participar en una cosa sense haver de pagar.

" Hi ha moros a la costa "

Açò que contem ocorria fa un cabàs d'anys. Cal recordar que els àrabs, als que també anomenem moros, varen viure durant més de cinc segles a les nostres terres que ells anomenaven Xark Al·landalus i que el Rei En Jaume I les va reconquerir donant-los el nom de Regne de València ara fa uns set-cents cinquanta anys. Però, no tots els moros, després de la reconquesta, se n'anaren. Molts s'hi quedaren perquè van dir que es convertien al cristianisme i en uns casos era de veres i en altres soles una excusa per no haver d'abandonar les seues cases, les seues terres i el que fins aleshores era el seu país. Als moros que s'hi quedaren els anomenaven moriscos i eren molt abundants per les comarques de La Marina i les muntanyes properes. Alguns dels que se n'anaren es dedicaren a fer de pirates per la Mediterrània i de tant en tant feien desembarcaments a Dénia i a altres viles costaneres on es dedicaven al pillatge, a furtar tot el que trobaven de valor i fins i tot s'emportaven xics i xiques per a utilitzar-los com esclaus. A Cullera, diu la tradició, que un pirata conegut com el Dragut, tenia una cova que li servia d'amagatall per a ell i per als botins que aconseguia.

En els cims més alts es construïren torres que servien de talaia de vigilància de l'horitzó i des d'on es donava l'alarma quan es veien naus sospitoses. Torres d'aquestes també s'edificaren en muntanyes de l'interior i algunes encara existeixen. A Bocairent ha quedat el nom "talaia" en un carrer i en un mas i les restes de dues torres, la de l'Alt de Mariola i la de Les Torretes, situada damunt del naixement del riu Vinalopó. Els senyals es feien per mitjà de fogueres, de nit i de fum durant el dia. En albirar el perill la gent corria la veu cridant: **"Hi ha moros a la costa"**. Però, com eren tan abundants els moriscos que realment no s'havien convertit, els cristians al passar la veu de **"Hi ha moros a la costa"** procuraven donar-la a un altre

cristià vell, no fóra que si ho feien a un morisc, aquest no seguira la cadena. En escoltar aquesta veu d'alerta, els vells, les dones i els infants corrien amagar-se en llocs segurs, coves i abrics de les muntanyes properes, mentre que els hòmens es disposaven per a la defensa de les viles costaneres. Quan la invasió dels pirates era d'una certa importància, les milícies de les viles reials com Alcoi, Ontinyent i Bocairent, presidides per la senyera del rei, quatre barres roges sobre fons groc, tenien l'ordre de baixar a La Marina per a ajudar. Al llibre de Consells de la Vila d'Ontinyent, hi ha un acta de 10 d'abril de 1576 en què es diu referint-se a les tropes que havien de marxar cap a la costa: "*Ítem fou deliberat que es compre altra bandera de camp amb les quatre barres d'Aragó, çó es, groc y bermell, per que hi haja quatre tostemps que pareixerà al magnífics oficials que sia menester*" (*). De fet aquella senyera, amb l'escut de la ciutat al centre, és l'actual bandera de la ciutat d'Ontinyent i amb Sant Jordi i el seu escut ho és també de la vila d'Alcoi.

La veritat és que els moriscos sempre van ser mal vistos i ells que eren tan valencians, o més, com ho eren els cristians, van acabar sent expulsats per motius religiosos, per tindre o haver tingut unes creences distintes que les de la majoria, allà per l'any 1609 per ordre del rei Felip III. Encara que no es deu fer una comparació directa, ja que les circumstàncies sociològiques i històriques no són les mateixes, podíem dir que aquella expulsió ens recorda situacions actuals ocorregudes a Bòsnia, al Kosovo, a Argèlia o a Txexènia.

Refrany: " Hi ha moros a la costa "

Significat: Aquest refrany, actualment el diem quan és convenient de no parlar d'un assumpte perquè hi ha algú present que ens interessa que no s'assabente.

" A gos flac tot són puces "

Allà per l'any de la picor, aproximadament pel mil quatre-cents, va haver-hi uns anys maleïts en què la sequera i les plagues de llagostes, que solien vindre del nord d'Àfrica, assolaren la majoria de les collites. Les llagostes són insectes, dues, tres i fins i tot quatre vegades més grans que els llagostins més grans, de color terrós o rogenc i amb dues de les seues potes molt llargues, amb forma de serra i potents, el que els permet pegar bots molt grans, tot açò a banda de tindre unes ales amb les que poden volar a grans distàncies, sobretot quan el vent les ajuda. Les llagostes volen en ramat i se n'arriben a ajuntar tants milers i milers que formen un núvol a vegades tan espès que arriba fins a tapar el sol. Quan un núvol de llagosta para a esmorzar o a dinar en un camp no deixa ni fulla, ni tija, ni brot de vegetal, tot ho roseguen i allí s'acaba la collita i, a vegades, fins la plantació.

Amb els camps ressecs i sense fruites, grans ni verdures, va arribar la fam. En passaven molta, des dels hòmens fins als animals i en especial els gossos que sempre han menjat el que li sobrava a l'home i ara no tenien res per dur-se a la boca. Els gossos cada vegada eren més flacs i més tristos i molts d'ells acabaren morint-se. Les orelles, sense molla, els penjaven i diuen que des d'aleshores hi han races amb les orelles llargues i caigudes. Però, com cada vegada tot estava més brut i a elles els agrada la ronya, les puces criaven i criaven i tornaven a criar. Moltes puces i pocs gossos volia dir que si abans a cada gos li tocaven cinc puces, ara tocaven a més de mil i tan prims com estaven, els insectes formaven com un nuvoret negret pegat a la pell dels pocs animalets que quedaven i en veure'ls passar la gent deia allò que veia: "A gos flac tot són puces".

I les puces com ja no tenien prou gossos on viure passaven a les persones a les quals produïen una intensa picor perquè aquelles picades en

uns anys de tanta misèria resultaven més agudes i doloroses que en altres temps. Durant molts anys tots se'n recordaven dels dies de les picors. Però, com els temps ens fa oblidar els mals moments viscuts, prompte varen quedar totes aquelles històries solament en el record dels més majors i la gent va començar a dir per a referir-se a fets ocorreguts fa molts anys o persones molt velles o antigues, allò de "**ser de l'any de la picor**".

No molt després, contem les històries que una dama de la cort madrilenya, anomenada Maria va fer un viatge a Lugo i allí va estrenar un nou pentinat que les seues serventes havien inventat per a ella. La llarga cabellera, degudament cargolada, era més tard arreplegada cap a amunt del cap, formant un pirri amb aparença de castanya. Quin escàndol va muntar...!. Com s'atrevia a eixir al carrer amb eixos monyos ? Un cabell tan modern i original no va ser entès per la gent del poble. I entre detractors i partidaris la Maria Castanya, com ja li deien, va anar de boca en boca i es va fer popular en tots els Regnes d'Espanya, i això que no existien revistes com "Hola" o "Pronto" i que en Canal Nou encara no feien "Tela marinera". Però, les modes, modes són i passen tan prompte com arriben, s'obliden, retornen i tornen a passar. Al cap de molts anys a la Maria i als seus pirris, els va ocórrer com a la picor que tan sols es va quedar en un refrany o frase feta que fa referència a coses o persones que foren o existiren fa molt, moltíssim temps, o siga, **en el temps de Maria castanya**.

Refrany: "A gos flac tot són puces"

Significat: Actualment vol dir que a algú que té una desgràcia, és molt probable que li'n vingi una altra.

Refrany: "Ser de l'any de la picor".

Significat: S'utilitza per referir-se a un temps no massa concret però, que es perd en la foscor dels temps. Tindre molts anys.

Refrany: "Ser del temps de Maria Castanya"

Significat: Com en el cas anterior fa referència a temps passat i llunyà.

" A tant per cap - A tant per barba "

El convent de Sant Bernardí de l'orde franciscana va estar, ja fa molt temps i durant molts anys en l'actual cementiri de Bocairent. En èpoques passades els convents de frares solien estar prou plens. D'una banda estaven els que se sentien cridats per Déu per a servir-lo des del sacerdoci, d'altra els que veien en el convent un lloc segur on sempre hi havia un plat a taula i a més es lliuraven d'anar a servir el Rei, que un any rere un altre, sempre estava ficat en alguna guerra i d'altra eren els que volien ser frares com a única possibilitat per a un pobre de poder estudiar. A banda eren els fills segons de les grans famílies, que per tradició es feien clergues i ocupaven els llocs més destacats com el de prior, abat o superior. Per tant, en els convents, com en altres llocs, hi havia gent bona i gent que no ho era tant, encara que tots portaven les mateixes robes i durant molts anys, va haver-hi el costum de fer-se soterrar amb l'hàbit d'algun orde religiós i així el que durant la seua vida havia segut un tronera resulta que se n'anava a la tomba vestit de clergue, com si d'aquesta manera se solucionaren les dolenteries que havia fet en vida. Per això es deia, i continua dient-se, que **l'hàbit no fa el monjo.**

A aquest convent, com en tants altres que proliferaven per les terres valencianes, hi havia frares i llecs. Els frares eren majors, barbuts, havien estudiat i podien dir missa i confessar. Els joves que volien entrar, se'ls anomenava llecs i havien d'estar uns anys de prova, estudi i preparació. Els llecs o novicis no podien deixar-se barba i tampoc no portaven tonsura als cabells. La tonsura era un cercle totalment pelat de monyo que els frares i els capellans es feien al cap i que simbolitzava que pertanyien al clergat. Depenent de l'orde que foren, la tonsura, també anomenada coroneta, era més gran o més xicoteta i més centrada o més caiguda cap al bescoll. Tots el

freres portaven barba i tonsura i en cada menjada bevien un pitxer de quart de litre d'aigua i altre de vi. Els llecs soles bevien aigua, un pitxer de quart de litre per menjada.

Quan havien de rentar la roba, si no estava molt bruta, un frare i uns quants llecs, baixaven per la costera empedrada que conduïa a Bocairent i després en comptes de girar a l'esquerra, camí del pont de Darrere de la Vila, seguien amunt, passaven per la font d'En Ferrís i netejaven la roba en el rentador dels Corral, que arreplegava les aigües del barranquet de les Alqueries. Si la roba estava molt untada d'oli anaven al rentador del Ribernet que era en un fondo davant mateix del convent i molt prop de l'Algepsar on hi havia bona cosa d'argila que utilitzaven per a llevar les taques de greix.

Els hàbits dels monjos, solien tindre la mànega ampla, front a la mànega ajustada de les sotanes dels rectors. Hi havia qui pensava que els freres confessors eren més comprensius davant de cert tipus de pecats que ho eren els capellans i els perdonaven amb molta menys penitència. La gent creia que per les mànegues amples dels hàbits dels freres cabien, puix, molts més pecats que per les estretes dels capellans i per això deien dels freres que **eren de la mànega ampla**.

Cada primer dimarts de mes, Maties el barber anava al convent de Sant Bernardí per repassar les tonsures dels freres i tallar els cabells als llecs. El que no esperava ell eren els problemes matemàtics que aquesta vegada anava a trobar. Com sempre el primer a passar per la seua butaca va ser el frare cuiner i al preguntar-li per quants n'eren al convent aquell dia, li va dir: " Com us dic cada mes, el meu fort és la cuina i no els números. Però, puc recordar que per dinar he preparat 30 perdius de la Serra Mariola estofades i toquem a **una per cap** i he de fer 32 ous fregits i toquem a **dos per barba**. També he preparat 14 pitxers d'un quart de litre d'aigua i encara tinc per repartir 4 litres d'aigua i 4 litres de vi ". Maties el

perruquer es va embolicar de tal forma que va decidir deixar per a vosaltres la resolució d'aquestes preguntes: Quants frares hi havia al convent ? I quants llecs ? I quants n'eren en total ? Els frares menjaven perdiu ? I els llecs menjaven ous fregits ?

Refrany: "A tant per cap" . "A tant per barba".

Significat: Actualment, les dues frases volen dir el mateix, a tant per persona. En el seu origen, a tant per cap, es referia a tota la comunitat i a tant per barba, soles als frares, ja que els llecs no en duien de barba.

Refrany: "L'hàbit no fa al monjo".

Significat: Que cal no fiar-se de les aparences.

Refrany: "Ser de la mànega ampla".

Significat: Ser persona liberal, tolerant, comprensiva i transigent.

"Qui no et conega que et compre"

Allà per l'any mil nou-cents va haver-hi una sequera que va posar en perill tots els cultius agrícoles de la Costera. Conten que en un llogaret que era en mig de l'horta. Vicent "La Pera", llaurador de tota la vida, va vore com, en vindre l'estiu, les collites se li marcién als bancals i la tanda del rec no li arribava ni per les quatre tafulles que necessitaven per menjar a casa. Els camps estaven cada dia més durs i la seua mula vella ja no podia llaurar-los. En arribar l'agost varen decidir que Vicent anara a la Fira de Xàtiva i comprara una mula jove que poguera arrossegar amb facilitat el forcat i poder fer bon guaret amb qualsevol de les relles.

El dia quinze, festa de la Mare de Déu d'Agost, aprofitant la fresqueta de la matinada, Vicent va posar l'aparellada al seu burret i es va vestir amb la roba dels diumenges: Camisa blanca, pantaló a ratlletes, faixa negra morellana, espadnyes de careta, brusa negra, mocador de quadrets al coll i barret de palla al cap i muntant-li a cavall es va posar camí de Xàtiva. Vell i cansat com estava l'animal prompte va haver de baixar de les seues esquenes i portar-lo del ramal i quan entraven a la ciutat, els dos mig endormiscats, una colla de jovençols que en un hort esmorzaven coca amb tomaca mentre feien córrer la bota de vi negre de Moixent, veient la pinta de beneits que tenien el Vicent i el seu somer varen pensar de fer-li'n una de grossa. Es posaren a caminar al costat de l'animal i quan el llaurador més distret estava llevaren el cabeçó al burro i se'l va posar un d'ells. En adonar-se que les potes de l'animal no feien el soroll de sempre, es va girar i va vore que el ruquet s'havia transformat en un home. Encara no eixia de la seua sorpresa quan el xicot ficant-se de genolls a terra i mig plorant li va demanar perdó pel que havia passat, contant-li que ell era un estudiant molt poc aplicat i descregut, que quan li deien que li creixerien orelles de burro

mai no s'ho creia, fins que la seua ganduleria va ser tanta que va acabar transformant-se en un ruc durant una colla d'anys que avui precisament s'acabaven. Vicent, que no eixia de la seua sorpresa, també va demanar perdó al xicot per totes les garrotades que durant el temps que havia sigut el seu amo li havia proporcionat i traient uns cèntims de la coixinera on els duia li'ls va donar perquè poguera tornar a la seua casa.

Els xicons corregueren amb l'ase que tan fàcilment havien aconseguit cap al raval on era la Fira d'Animals amb la intenció de vendre'l o malvendre'l i cremar en els dies que quedaven de festa els pocs duros que aconseguiren. Cap allí va anar també Vicent que ara més que mai necessitava comprar una mula o tal vegada un rossí que l'ajudara a conrear els seus ressecs bancals. Passejant per les parades va reconèixer, sense cap dubte, al seu vell burret i va pensar quina n'hauria fet ara aquell mal estudiant per que tornara a estar castigat a ser un ruc. I reflexionant sobre la importància de conèixer els homes, les coses i fins i tot les bèsties per no caure dues vegades en el mateix engany, va decidir no tornar a comprar-lo, no fóra que passat un cert temps es quedara altra vegada sense l'animal. Però, acostant-se entre afectuós i burleta a les grans orelles del burret li va dir: "**Qui no et conega que et compre...**". L'animalet una mica espantat va fer un renill i va moure el cap, amunt i avall, el que va interpretar el Vicent com que l'estudiant li donava la raó.

Tot devanit pel que ell entenia com una sàvia actuació, Vicent va acabar comprant un bon rossí que per la cara i la grandària que tenia n'estava segur no seria un estudiant castigat. De tornada cap al poble, a lloms del seu nou company, recordava tot el que li havia passat a la ciutat i pensava com ho contaria a l'arribar, als de casa i als veïns, quan isqueren a poqueta nit a prendre la fresca al carrer.

Refrany: "Qui no et conega que et compre"

Significat: Aquest refrany s'aplica a aquells dels quals coneixem tots els seus defectes (com li passava a Vicent amb el seu burret...) i per tant serà difícil que ens enganyen o que nosaltres els hi fem cas.

Propostes didàctiques i de lleure al voltant dels "Refranys amb Història"

Vocabulari del conte "Quedar-se a la lluna de València":

Espatllar-se: Fer-se mal.

Malfactor: Home dolent, bandit.

Indret: Lloc.

Vaixell: Nau, embarcació.

Fanàtic: Excessivament apassionat per alguna idea.

Vaselina: A nivell de futbol, xut de baló amb recorregut el·líptic que es fa aprofitant que el porter està una miqueta adelantat.

Activitats Complementàries al conte "Quedar-se a la Lluna de València":

1.- Interessar-se per si als vostres pobles o als del voltant, queden restes de les antigues muralles i portals d'entrada. 2.- Visitar quan aneu a València les dues monumentals portes que encara existeixen, la de les Torres de Quart i la de les Torres dels Serrans. 3.- Comprova en un mapa la forma de mitja lluna que té el golf de València.

Vocabulari del Conte "Qui li posarà el cascavell al gat ? ":

Parany: Trampa, artefacte mecànic per caçar animals.

Dietista: Metge que estudia la influència del tipus de menjar sobre l'organisme.

Psicòleg: Especialista que estudia el comportament mental de la persona.

Estilista: Modernament es diu del perruquer que a més de fer els cabells té cura de l'aspecte global del seu client.

Executiu: Persona que dintre d'una empresa té al seu càrrec la presa de decisions i l'execució de les mateixes.

Esglai: Espant, por causada de sobte per la proximitat d'un perill.

Activitats complementàries al conte "Qui li posarà el cascavell al gat ?":

1.- Mira al diccionari què és un Congrés. Si considereu que val la pena, elegiu un tema i munteu un Congrés amb les altres classes del vostre curs, pot ser molt divertit i interessant 2.- Feu una taula rodona a classe sobre l'ús d'animals als laboratoris per tal de provar en ells medicines o altres avanços científics.

Vocabulari del conte " A la Tercera va la vençuda:

Contestania: Regió romana que ocupava l'actual Cocentaina i pobles del voltant.

Tarraconense: Província romana amb capital a Tarragona.

Cartaginense: Província romana amb capital a Cartagena.

Bonhomia: Qualitat de bona persona

Magnànim: Persona que té o mostra grandesa d'ànim o d'esperit, que està oberta a atendre i comprendre als altres.

Activitats Complementàries al conte " A la tercera va la vençuda ":

1.- Quan vages a Bocairent visita al Parc Natural de la Mariola, la cova Blanca, la Torreta i la font de Mariola. 2.- Comprova al Museu Arqueològic de Bocairent les restes d'ossos felins que es trobaren a la cova de la Sarsa .

Vocabulari del conte "Donar carabassa":

Cercar; Sinònim de buscar.

Rebutjar: Desestimar, refusar.

Contrada: Extensió de terra pròxima. A vegades s'utilitza com a sinònim de comarca o regió.

Diplomàcia: Art de dir i fer les coses amb amabilitat, habilitat, prudència, discreció i cortesia.

Activitats complementàries al conte " Donar carabassa ":

1.- Pregunta en casa o cerca en llibres la recepta de l'arnadí, un dolç heretat dels àrabs i que encara es fa en la comarca de la Costera. 2.- Aconsegueix a Benigànim la fórmula de l'arrop i talladetes.

Vocabulari del conte " Anar de gorra ":

Mosso de càrrega: Criat o jornalier que fa les feines més dures, utilitzant, principalment, la seua força.

Borra de perxa: Borra que es produïa a les màquines de perxar, treure pèl o cardar.

Levita: Jaqueta llarga i elegant.

Espinada: Columna vertebral, espina dorsal, esquelet espinós d'un peix.

Comú o excusat: Antics vàters, sense cisterna d'aigua corrent i no connectats a cap clavegueram. La fossa on anaven els excrements s'havia de buidar de tant en tant i s'hi feia mesclant palla o borra de perxa que facilitaven l'extracció.

Palloc: Conjunt de les fulles que cobreixen l'espiga del panís o dacsà.

Valisa: Com una maleta, feta generalment de pell i amb pany per tancar-la.

"Socarrón": Paraula castellana. Que ironitza, que es burla.

Activitats complementàries al conte "Anar de gorra ":

1.- Aconsegueix la recepta de la pericana, un plat molt de les comarques de la Mariola. A Bocairent és on, pot ser, la fan més completa. 2.- Quan vages

a Alcoi compra en una bona pastisseria un pastís de carn, voràs com és d'original i deliciós. 3.- Demana als teus pares o als teus professors que t'expliquen la relació amo/criat al llarg de la Història,

Vocabulari del conte " Hi ha moros a la costa":

Botí: Bens aconseguits per la força, normalment després d'un atac armat.

Talaia: Lloc alt des d'on és fàcil vigilar.

Albirar: Vore

Milícies: Soldats

Vila Reial: Des de l'època medieval, les ciutats depenien d'un Senyor, del Rei o de l'Església. Les viles reials eren les que pertanyien directament al Rei i per això tenien el privilegi de tindre veu i vot en les Corts Valencianes.

(*): Antigament eren molt pocs el que sabien llegir i escriure i les normes no estaven ben definides, per això quan llegim textos valencians de fa alguns segles és normal trobar en ells el que ara diríem faltes d'ortografia.

Assabentar: Donar a conèixer.

Ítem: Paraula llatina que vol dir també

Activitats complementàries al conte " Hi ha moros a la costa ":

1.- Visitar, a nivell familiar o escolar, el museu de la "La Cova del Dragut" de Cullera. 2.- Fer una doble excursió a Bocairent, uns han d'anar a la torreta de l'Alt de Mariola i altres a la de Les Torretes del Vinalopó. A una hora predeterminada cal fer-se senyals, no utilitzant foc que és perillós per al bosc, sinó mitjançant miralls que ens reflectiran la llum del sol. 3.- Comprovar en la Declaració dels Drets Humans de les Nacions Unides o en la Constitució de l'Estat Espanyol, com els hòmens tenen dret a no ser discriminats per raons religioses i constatar com encara en aquest any 2004 hi ha guerres religioses en tants llocs del món.

Vocabulari del conte " A gos flac tot son puces ":

Plaga: Invasió, epidèmia, calamitat.

Assolar: Arrasar, desfer.

Rosegar: Desfer el menjar mastegant continuadament.

Ronya: Brutícia.

Pirri: Monyo arreplegat, topo.

Serventa: Criada, persona que està al servei d'altra.

Activitats complementàries al conte " A gos flac tot son puces ":

1. - Recordes algun passatge de la Bíblia on es parle de plagues de llagosta ? (Èxode, 10, 12 a 18). 2. - Busca fotos antigues o quadres, d'àvies, besàvies o rebesàvies i mira si al cabell portaven, pirri, topet o castanya.

Vocabulari del conte " " A tant per cap - A tant per barba ":

Proliferar: Nàixer molts, abundar.

Llec: En un convent és el novici, el que estudia i es prepara, però, encara no ha rebut els ordres sagrats del sacerdoci.

Clergue: Sacerdot, persona consagrada al culte diví.

Tronera: Cap de trons. Home de conducta moralment desarreglada.

Dolent: Inclinat a fer el mal. **Dolenteria:** Acte propi d'una persona dolenta.

Estofat: Plat de carn i llegums que ha de coure a foc lent en olla o cassola ben tapada per evitar l'evaporació.

Hàbit: Vestit especial que porten els religiosos.

Morca: Solatge de l'oli.

Activitats complementàries al conte " A tant per cap - A tant per barba ":

1.- Programar a nivells escolar o familiar una excursió a un convent de monjos, pot ser un de la contornada o, per què no?, el monestir de Poblet, on és soterrat el Rei Jaume I. 2.- Investiga com, fa uns quants anys, quan no existien els detergents, es feia sabó a casa, a base de la morca de l'oli i de sosa càustica.

Vocabulari del conte " Qui no et conega que et compre ":

Marcir: Sinònim de pansir. Recordeu les olives marcides.

Tafulla: Mesura agrària de superfície equivalent a una sisena part de la fanecada.

Mul/a: Fill/a de burro i egua o de cavall i somera.

Somer/a: Burro/a. Tots dos sinònims de ruc/a.

Rossí: Cavall bast per a les feines del camp.

Aparellada: Cabeçó, ramal, sella, saria, etc. Conjunt d'estris que se li posen als animals per tal de llaurar o poder portar carrega amb ells.

Beneit: Embadalit, enfavat, distret, encantat.

Renill: Veu o crit de cavall, burro o mul.

Activitats complementàries al conte " Qui no et conega que et compre ":

1.- Visita familiar o escolar a un Museu Etnològic, pot ser el del Llaurador a Benissoda (La Vall d'Albaida), el de La Beneficència a València o el del Fadrell a l'ermita de Sant Jaume a Castelló de la Plana. 2.- Aconsegueix la recepta de les coques de farina i sal, amb tomaca i pimentó, sardines d'estiba, tonyineta, entreverat, llonganisses o esclatasangs. A molts pobles del País Valencià encara les fan a les cases. Proveu-les i veureu que són molt bones i fins i tot millors que les italo-EUA, "pizzas".